

GAZDAG VILMOS

A KATONAI SZOLGÁLAT SORÁN JELENTKEZŐ ÁLLAMNYELVI HA- TÁS TÜKRÖZŐDÉSE VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ *TÁBORI POSTA* CÍMŰ REGÉNYÉBEN¹

Bevezetés. A kárpátaljai magyar férfiaknak a katonai szolgálatuk teljesítése során számos olyan nehézséggel is szembe kellett nézniük, mellyel az államalkotó nemzet tagjainak, vagy a Magyarországon élő nemzettársaiknak nem. Sokaknál ugyanis ez az időszak egyben az államnyelv elsajátításának időszaka is. A katonai szaknyelv oktatásának és a hadseregen belül folyó hivatalos kommunikációnak a nyelve értelemszerűen a mindenkori államnyelv, mely természetesen hatással van az anyanyelvi kommunikációra is. A leszerelést követő visszaemlékezésekben, elbeszélésekben megjelenő katonai szakszavak az anyanyelvi ismeret hiányából fakadóan a szolgálat ideje során megtanult szavakkal helyettesítődnek, s így ezek kölcsönszóként a kárpátaljai magyar katonai szleng szerves részeivé válnak, s meghonosodnak a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban is.

Jelen munka egy ilyen típusú visszaemlékezés szépirodalmi megformálásán keresztül próbálja meg bemutatni a kárpátaljai magyarok nyelvében a katonai szolgálathoz kapcsolódóan meghonosodott államnyelvi elemeket. Az érintett mű Vári Fábián László 2011-ben napvilágot látott *Tábori posta* című regénye.

Néhány szó a regényről. A *Tábori posta* Antall István (2011: 82) értelmezése szerint „egyedüláll a magyar emlékezés-irodalomban”, ugyanis „a XX. században, idegen mundérban töltött katonaidőt, annak esztétikai és erkölcsi dilemmáit, a megszállt területről besorozott és birodalmi megszálló

---

¹ „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

feladatokra kijelölt más országai földre vitt baka sorsát tárja elénk.” Görömbei András (2011: 61) kiemeli, hogy „Vári Fábíán László regényének kitüntetö értéke az egyes eseményeknek ez a történelmi összekapcsolása, sorsszerű értelmezése. A regény harmincöt fejezete a bevonulástól a hazatérésig követi Fábíán katonaeletének eseményeit”. Hasonló véleményt fogalmaz meg Csordás László (2012: 120) is, aki hangsúlyozza, hogy „a bevonulás és hazatérés, illetve a két haláleset, az első fejezetben felidézett regrutabücsúztató után a nagymama előbb megálmódott, késöb valóban bekövetkező halála és a harmincötödik fejezetben – a hazatéréskor – a nagyapa elhunytának tudatosítása mintegy keretbe foglalja az eseményeket”.

Műfaját tekintve a *Tábori posta* Zelei Miklós (2012: 92) véleménye szerint egyszerű tekinthető regénynek, szociográfiai munkának, illetve emlékiratnak, ugyanis a szerző egy jól strukturált regényfolyam keretein belül „már az utókorban, országok, birodalmak kimúlta után foglalja írásba élete egy részének eseményeit és a hozzájuk való mai viszonyulását, mai értelmezéseit”, miközben „pontos szociográfiai leírások következnek az ellátásról, az életvitelről, a teljesen elfogadott csendörperturól, arról, hogy az altisztek verik a közkatonákat”. A történelmi hitelességet illetően Pomogáts Béla (2011: 64) rávilágít arra is, hogy az író német földön állomásozó szovjet katonaként szerzett nem könnyű tapasztalataihoz hasonlókat találhatunk Dupka György és Zubánics László igen erősen dokumentált történelmi munkáiban is.

A mű nyelvezete kapcsán Zelei Miklós (2012: 93) azt mondja, hogy a „*Tábori posta*: magyar próza sok-sok orosz szóval, rövidítéssel, mondattal”. Görömbei András (2011: 59–60) ezt kiegészítve megjegyzi, hogy a mű különleges szemléleti értéke az, „hogy érzékletesen mutatja be a különféle nemzeti-ségű katonák életét az orosz nyelvi kizárólagosság közepette. Az anyanyelvhez való bensőséges ragaszkodás számtalan példájával találkozunk a regényben”.

Felmerülhet azonban a kérdés, mit is kell tudni a katonai nyelvről és nyelvhasználatról?

A katonai nyelv, illetve a kárpátaljai magyar katonai nyelvhasználat sajátosságai. Kis Tamás (2004: 15) véleménye szerint a katonai szleng nem más, mint egy foglalkozási alapon elkülönülő csoport szakszengje, mely „az azonos szakmához tartozó kiscsoport szlengjének speciális szókincséből származik”. Fontosnak tartja megjegyezni azt is, hogy a beszélők katonai szlenggel való kapcsolata értelemszerűen a leszereléssel nem ér véget (Kis 1991: 7). Ez természetesen azt is jelenti, hogy a katonai szleng szókészletének bizonyos része az idő múlásával általánosan ismertté fog válni, hiszen a katonai szolgálatot

teljesített férfiakon keresztül „szinte minden családban hat a katonai szleng különösen a nem katona fiatalok nyelvhasználatára, de még az idősebbek nyelvére is. E csatornákon át a katonai szleng kifejezései, szavai szélesebb körben is ismertekké válnak (Kis 1992: 338). „A katonai szleng a sorkatonák által használt csoportnyelv, melyet el kell különítenünk egyrészt a köznyelvtől és a nyelvjárásoktól, másrészt pedig a hivatalos katonai szaknyelvtől” (Kis 2008: 18). A katonai szaknyelv ugyanis nem más, mint „a katonai élet szükségleteit, a felszerelést, a hadi technikát, a fegyvereket, tehát jellegzetesen katonai fogalmakat megnevező és főleg katonák által használt szakszókincs” (Kis 1988: 32).

A szaknyelv és csoportnyelv fentebb bemutatott különbségététele a határon túli magyar nyelvváltozatok esetében hatványozottan indokolt. Az itt funkcionáló szaknyelveknél ugyanis az államnyelvből fordított szak- és tankönyvek, illetve az államnyelvi oktatás kizárólagossága miatt fokozottan érvényesülnek a másodnyelvi hatások (Balázs 2009: 199). A határon túli magyar nyelvváltozatokban ennek következtében gyakorlatilag eltűnnek a magyar szaknyelvek (Balázs 2003: 9). Különösen igaz ez a határon túli katonai szaknyelvre, hiszen a hadseregben a hivatali érintkezés kizárólag csak államnyelven folyik. A 2019-es nyelvtörvény² IV. fejezet 15. cikkelye, valamint az Ukrajna fegyveres erőiről szóló törvény³ 13. cikkelye értelmében az ukrán fegyveres erők nyelve az államnyelv. De hasonló volt a helyzet a Szovjetunió létezése idején is. Akkor ugyanis a nemzetek közötti érintkezés nyelveként definiált, de lényegében államnyelvi szerepet betöltő orosz nyelv látta el ugyanezt a szerepkört (erről lásd Cserniczkó 2013: 193–233).

A Kárpátalján élő férfiak ennek megfelelően a katonai szolgálatuk idejétől függően (azaz, hogy 1991. előtt, vagy azt követően szolgáltak) orosz vagy ukrán nyelven ismerték meg a katonai szaknyelvet. Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy a kárpátaljai magyar férfi lakosság túlnyomó részének lényegében csak a katonai szolgálat idején sikerül használható államnyelvi (orosz vagy ukrán) nyelvtudásra szert tennie (Gazdag 2015: 27).

Erre utal a nyest.hu 2009. november 30-i, *A hadsereg tanítja ukránul a magyarokat* című írása is: „Az ukrán hadsereg számára továbbra is gondot jelent, hogy a Kárpátaljáról besorozott újoncok 20 százaléka nem beszéli az államnyelvet, ezért a magyar és román nemzetiségű regruták zömét a kiképzés során kell megtanítani ukrán nyelvre”.⁴ Az esetek túlnyomó többségében, a

² A törvény ukrán nyelvű szövege megtekinthető: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

³ Megtekinthető: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

⁴ <https://www.nyest.hu/hirek/a-hadsereg-tanítja-ukranul-a-magyarokat>

taktikai megfontolások mellett ezt azzal is elő kívánják segíteni, hogy a magyar nyelvterületről származó férfiakat valamely belső ukrainai laktanyába sorozták/sorozzák be, ahová a legjobb esetben is csak egy-két magyar nyelvet beszélő személy került. Épp ezért a katonai élethez kapcsolódó magyar nyelvű kommunikációjukat, vagyis az ún. katonai szlengjüket az államnyelvi kölcsönszavak jelentős mértékű használata jellemzi (Gazdag 2015: 28).

Ugyanakkor a kárpátaljai katonai szleng bizonyos szempontból eltér a hagyományos értelemben vett terminustól. A katonai szolgálat idején ugyanis – amiatt, hogy a kárpátaljai magyar férfiaknak ez idő alatt szinte nincs is lehetőségük az anyanyelvük használatára – lényegében nem funkcionál csoportnyelvként. Amennyiben viszont a katonai szlengből elindult szavakon nemcsak a katonaviselt férfiak emlékezetében megőrződő, általuk elterjesztett, a passzív szókinszben meglevő, esetleg a katonai élmények elmesélésekor használt szavakat értjük, hanem a katonai szlengből eredő és a társadalom más csoportjainak a nyelvében meggyökerező kifejezéseket is (Kiss 2008: 16), akkor a kárpátaljai magyar lakosság körében a katonai élethez köthető, de általánosan ismert és elterjedt szavak egyértelműen a katonai szleng körébe sorolhatók.

A katonai nyelvhasználat államnyelvi kölcsönszavai a Táborig postában. Vári Fábrián László az olvasói megértés biztosítása céljával sok helyen zárójeles magyarázatok formájában egyértelműsíti az általa használt kölcsönszavakat. Ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy ezek esetében a szerző a latin betűs átírásokat alkalmazza, s ráadásul ezek a magyarázatok nem terjednek ki a teljes kölcsönszó-állományra.

A továbbiakban a regényben előforduló államnyelvi elemek szemantikai csoportokban való közreadására teszünk kísérletet. Ezáltal ugyanis jól kirajzolódnak azok a témakörök, ahol fokozottabb mértékben érvényesül(t) a másodnyelvi hatás.

A szócikkek az alábbi elv szerint épülnek fel: ■ A címszó a maga helyesírási alakjában. ■ Az adott elem szófajának és a nyelvtani szerelésének a (tehát a tárgyragos és az egyes szám 3. személyű birtokos személyragos alaknak – csak a rag formájában történő) megadása. ■ Az adott elemek standard magyar jelentése vagy jelentései. ■ Az átadó nyelvben előforduló cirill betűs alak. ■ A művekből adatolt példamondatok.

Harcászati eszközök, járművek

TZM fn ’-t, ’-ja – ’szállító-rakodó katonai jármű’ < or. *транспортно-заряжающая машина* ← TZM – Egy speciális emelőszerkezettel ellátott

gépkocsi, a *TZM* (tránszportno-zárjáz←sájucsájá másiná – rakétaszállító-át-rakójármű) állott szorosan mellette... [39]

SZOC fn ’-t, ’-ja – ’célkereső-felderítő radarállomás’ < or. радиолокационная станция обнаружения целей ← *СОЦ* – A társai közül kimagasló *SZOC* (sztáncijá obnáruzszenijá celi – célkereső-felderítő radarállomás) személyzete most bontogatta a ponyvát az összecsukott, amúgy hatalmas, hét-nyolc méter átmérőjű parabola-antennáról, ... [70]

Katonai rangok, tisztségek, megszólítások

cserpák fn ’-t, ’-ja – ’merítőedény’; illetve átvitt értelemben a katonaságnál az ’ételosztó személy’ megnevezése is < ukr., or. *чепрак* – Űgyesnek kellett lennie a *cserpáknak* (merőkanál) – olykor így szólították az ételosztót is, – ha nem akarta, hogy bárki elégedetlen legyen a munkájával. [31]

feldser fn ’-t, ’-ja – ’orvossegéd’ Magyarországon is ismert, elsősorban szépirodalmi előfordulása szó < ukr., or. *фельдшер* – A rendelőben egészségügyi szakközépiskolát végzett, altiszti rangban szolgáló sorkatona, a *feldser* fogadja a beteget. [194; 248]

goszpoda fn ’-t, ’-ja – ’gazda’, illetve megszólításként ’uraim’ < or. *господа* – Megrökönyödve pillantunk össze a sorban, de miután a *goszpodát* fanyar iróniával cifrázza, világos, hogy nem tévedett, szántszándékkal nevezi az eseménytelen, unalmas szolgálatban elpuhult tiszt kar tagjait elvtársak helyett uraknak. [201]

Kede fn ’-t, ’-ja – ’tüzérsztály-parancsnok’ < or. *командир дивизиона* ← *КД* – Nézd csak, a *Kede* idejön. (*Kede* – így emlegettük magunk közt a légvédelmi tüzérsztály-parancsnokát. A név a *komangvir divizioná* rövidítése, betűszó). [52; 55; 58; 71; 82; 100; 117; 136, 204; 205; 213; 228; 254; 255]

kombát fn ’-t, ’-ja – ’ütegparancsnok’ < or. *комиссар батарея* ← *комбат* – Nos, harcosok, gurítsuk csak ki a placra, hadd vegyük szemügyre alaposabban – vetett véget a haszontalan bámészködésnek a *kombát*. [139; 166; 167; 176; 257]

kombrig fn ’-t, ’-ja – ’brigádparancsnok’ < or. *командир бригади* ← *комбриг* – Nem győzöm eleget hangsúlyozni, amit a *kombrig* (mozaikszó – *komangvir brigádi* – brigádparancsnok) már több alkalommal is kifejtett, hogy a harci gépek kezelőinek, meg kell tanulniuk elvégezni egymás feladatát, ... [68; 159; 173; 175; 232]

komisszár fn ’-t, ’-ja – ’biztos [tisztség]; kommunista politikai biztos’; A szó a csendbiztos és a rendőrbiztos megnevezéseként régen a magyar nyelvben is használatos volt < ukr. *комисар*; or. *комиссар* – Pedig hol voltak már akkor a sztálini-hruscsovi idők rettegett *komisszárjai*! [38]

kurszánt fn '-t, '-ja – 'kadét, a tiszti iskola növendéke' < ukr., or. *курсант* – S miközben egymásnak adva át az ülést, a *kurszántok* (szakmai kiképzés alatt álló növendékek) saját szemükkel is meggyőződhetnek a helyes irányválasztásról, ... [74]

major fn '-t, '-ja – 'örnagy' < ukr., or. *майор* – Major Kuznyecovtól, akit hamarosan megismertem, senkinek sem kellett tartania. [38]

mechanik fn '-t, '-ja – jelen esetben 'a rakétahordozó vezetője', a kárpátaljai magyar nyelvvaltozatokban elsősorban 'szerelő' jelentésben használt < ukr. *механік-водій*; or. *механик-водитель* – Na, mi van *mechanikocska*? Megírtad a magyarázatot? – kérdezte, s maró gúnnnyal csavart egyet a *mechanik* kicsinyített alakjának hangsúlyán. [34; 39; 68; 80; 167; 232; 233]

nacsálnyik fn '-t, '-ja – 'főnök; parancsnok' Magyarországon is ismert, elsősorban szépirodalmi és sajtónyelvi előfordulású szó < ukr., or. *начальник* – Most azonban Klicsnnyikov hadnagy személyében hajcsárt küldött ránk valamely *nacsálnyik* (főnök). [253]

zampolit fn '-t, '-ja – 'szovjet katonai tisztség: a politikai alakulat helyettes vezetője' < or. *заместитель командира по политической работе* ← *замполит* – Szemjonovnak feltűnik, hogy Kuznyecov örnagy, a *zampolit* kiszúrt bennünket, s most felénk igyekszik. [100; 115; 261; 265]

A katonai alakulatok és a laktanyákban található egységek nevei

divizion fn '-t, '-ja – '(had)osztály' < ukr. *дивізіон*; or. *дивизион* – ... alakulatom, a *divizion* (légvédelmi tüzérosztály) személyi állománya csak egy századnyi... [12; 71; 200; 232; 288]

kaptyor(ka) fn '-t, '-ja – 'élelmiszerek, ruházati eszközök vagy építkezési anyagok tárolására szolgáló raktár a hadseregnél' < or. *кантєрка* – A katonák aztán előhozták a *kaptyorból* (századraktár) *kombinzonjaikat*, a két részes fekete szerelőruhákat, beöltöztek, s nyugodt tempóban elindultak a géppark felé. [36] kaptyorka Akkor közrefogták a zászlóst, s már sodorták a *kaptyorka*, a századraktár irányába. [203]

száncsásztty fn '-t, '-ja – 'orvosi, egészségügyi részleg' < or. *санчасть* ← *санитарная часть* – A *száncsásztty* mindjárt a kaszárnya közelében álló, közepes nagyságú, vidéki lakóházra emlékeztető épület. [193; 198]

sztolova fn '-t, '-ja – 1. 'ébédlő'; 2. 'étkezde' < or. *столовая* – Annak a hétszáz márkának, amit itt kap a párom, a felét félre tudjuk tenni, mert többnyire mi is a tiszti *sztolovában* étkezünk. [278]

territória fn '-t, '-ja – 'terület' < ukr. *територія*; or. *территория* – ... Silovics zászlós, a gazdasági szakasz parancsnoka minden mobilizálható emberét a *territóriára* irányítja. [110]

tocska fn '-t, '-ja – 'pont, támaszpont jelentésben is' < or. *точка* – Oda-érvén mintha egyszerre keresné mindannyiunk tekintetét, drámai hangon csak ennyit tud mondani: – A *tocska* ég. [52; 53; 55; 58; 71; 288]

várta fn '-t, '-ja – 'örhely' < ukr., or. *варта* – De ki mondja ezt? Egy *vártára* állított fegyvertelen baka? [204]

Használati tárgyak

brezent fn '-t, '-ja – 1. 'vízhatlan ponyva'; 2. 'sátorlap' < ukr., or. *брезент* – Mert jó anyag ugyan a *brezent*, különösen a vízzel szemben hatékony, ellenben – volt már hozzá korábban szerencsénk – a tűznek kiváló szövetségese. [206]

csajka fn '-t, '-ja – 'a katonaságnál használt bádóg vagy alumínium edény' < or. *чайка* – A sátrak és hátizsákok rejtekéből előkerülnek a *csajkák*, a csizmaszárból a kanalak, s körülálljuk a nyílt terepen felállított asztalokat. [226]

csetuska fn '-t, '-ja – 'régiori orosz úrmérték'; 1 csetuska = 246 milliliter, illetve az ez alapján méretezett alkoholos italok üvege < or. *четышка*, illetve or. köznyelvi *чвертышка* – Érzi, hogy józanodnia kell, de most még csak mértékkel, nem egyszerre, ezért a biztonságos átmenet végett nadrágja zsebében bontatlan *csetuskás* (negyedliteres) üveg dudorodik. [214]

rázvagyáscsij fn '-t, '-ja – '(katonai) felvezető, illetve átvitt értelemben merőkanál is' < or. *разводящий* – ... a felvezetőnek (*rázvagyáscsij*) becézett hosszú nyelvű merőkanalat néhányszor megjáratta a sűrűjében, majd megmerítve az elé tartott csajka mély öblébe fordította tartalmát, a megszokott káposztalevest. [97]

tombocska fn '-t, '-ja – 'éjjeliszekrény' < ukr., or. *тумбочка* – A csizmám kissé poros, de a bejáratnál a napos *tombocskájában* (kis éjjeliszekrény) állandóan ott a kefe és a boks. [67]

trosz fn '-t, '-ja – 'sodort drótkötél' < ukr., or. *трос* – Rendben, akkor hozd a *troszt*. Kalinyin fog bevontatni. [24]

A katonai öltözék tartozékai

gimnasztyorka fn '-t, '-ja – 'ingzubbony' Magyarországon is ismert, elsősorban szépirodalmi előfordulású szó < ukr. *гимнастёрка*; or. *гимнастёрка* – A levelet a *gimnasztyorkám* (zubbony) oldalzsebébe csúsztattam. [29]; Gimnasztyorkája felső gombja hanyagul kigombolva, szétnyíló galléján virít a frissen felvarrt gyolcsbetét. [42; 127];

kombinzon fn **'-t, '-ja** – 'kezeslábas' < ukr. *комбінезон*; or. *комбинезон* – A katonák aztán előhozták a *kaptyorból* (századraktár) *kombinzonjaikat*, a két részes fekete szerelőruhákat, beöltöztek, s nyugodt tempóban elindultak a géppark felé. [36; 38; 40; 111; 118; 147]

májka fn **'-t, '-ja** – 1. 'trikó'; 2. 'sportmez' < ukr., or. *майка* – Amint látom, a levetett téli alsóöltözék helyett most kapjuk meg a nyári viseletnek megfelelő *májkákat*, azaz a fehér vagy világosszürke atlétatrikókat és a fekete klottgatyákat. [165]

pilotka fn **'-t, '-ja** – 'katonai (tábori) sapka' < ukr. *пілотка*; or. *пилотка* – Kéznél van szerencsére a *pilotka*, az ellenző nélküli tábori sapka, s azzal csapdossuk magunkról és egymásról a port. [219]

Élelmezéssel kapcsolatos megnevezések (ételek, italok)

borscs fn **'-t, '-ja** – 'borscsleves; ukrán céklaleves' < ukr., or. *борщ* – Az első fogás általában *borscs* volt, amelybe jó sok csont belefőtt. [31; 128]

burjácska fn **'-t, '-ja** – 'cukorrépából készült pálinka' < az or. *буряк* származékaként – Eleinte azt hittem, hogy a kibírhatatlan ízű *burjácska* (répapálinka) miatt mennek, mely egy rendes szemjonovkai házban, mint beszélük, vizesvödörben áll a negyedliteres bádögbögre hűsleges társaságában. [88]

kiszel fn **'-t, '-ja** – 'gyümölcskocsonyából készült ital' < or. *кисель* – A harmadik edényben ezúttal *kiszel*, liszt és gyümölcskocsonya keverékéből főzött ital párolog. [97; 98; 226]

sámpánszki főnevesült melléknév **'-t, '-ja** – 'pezsgő' < ukr. *шампанське [вино]*; or. *шампанское [вино]* – Az ülés alatt mindig tartottam egy üveg *sámpánszkit*, a kesztyűtartóban két poharat, meg valami csokoládét. [125]

tusonka fn **'-t, '-ja** – '[párolt] konzervhús; pörkölt' < or. *тушєнка* – Ebéd táján a raktárvezető két doboz *tusonkát* (párolt marhahúskonzerv) és egy kétkilós, mélyen bevagdalt fekete kenyeret tett elénk. [239; 241]

váfli fn **'-t, '-ja** – 'ostya(szelet)' < ukr., or. *вафля* – Az ugyan teljesen világos, hogy a *váfli* magyarul nápolyi szeletet jelent, ... [69]

Vegyianyagok

antifriz fn **'-t, '-ja** – 'fagyálló (folyadék)' < ukr., or. *антифриз* – Valóban beszélték olykor, hogy a gázálc szénzűrőjén átengedett magas alkoholtartalmú *antifriz* iható, de hogy a bajtársak közül valaki megkóstolta volna, arról nem tudok. [17]

konsztalin fn **'-t, '-ja** – 'nátronbázisú kenőanyag' < ukr. *консталин*; or. *консталин* – ... a mérsékelt katonahumor szerint a futómű kenőanyaga

nem a *szolidol* és a *konsztalin*, amint a kiképző ezredben tanították, hanem egy sokkal természetesebb anyag: a sár. [119]

szolidol fn **'-t, '-ja** – 'mészbázisú zsír, kenőanyag' < ukr. солідол; or. солідол – A mérsékelt katonahumor szerint a futómű kenőanyaga nem a *szolidol* és a *konsztalin*, amint a kiképző ezredben tanították, hanem egy sokkal természetesebb anyag: a sár. [119]

szpirt fn **'-t, '-ja** – 'szesz, alkohol' < ukr., or. *чнупм* – A *szpirtben* tartósított bogyók leverték a hőmérsékletét. [250]

A katonai élethez kapcsolódó tevékenységek

dembel fn **'-t, '-ja** – 'leszerelés (a hadseregtől)' < or. *демобілізація* vagy *дембель* ← *ДМБ* – A dembel egyik legfontosabb rekvizituma az emlékalbum. [281] Ez a betűszó kimondva „de-em-be”-nek hangzik, feloldva pedig demobilizációként értendő. [281]

demobilizoválni ige – 'leszerelni (a hadseregtől)' < ukr. *демобілізувати*; or. *демобілізувати* – Én három éve *demobilizováltam* (leszereltem) a seregből, és itt maradtam Embában. [243]

karaul fn **'-t, '-ja** – '(dís vagy fegyveres) őrség' < ukr., or. *караул* – ...közölte Kondratyenkóval, hogy helyettem keresnie kell valaki mást a *karaulba* (fegyveres őrség). [264; 268]

proverka fn **'-t, '-ja** – 'ellenőrzés, vizsgálat' < or. *проверка* – ...a szeptember, mint eddig minden alkalommal, ismét meghozza a *proverka*, az elkerülhetetlen őszi ellenőrzés idejét. [199]

ucsebka fn **'-t, '-ja** – 'képzés, tanulás; féléves katonai kiképzés' < or. közny. *учебка* – Hát akkor bizonyítsuk be, fiúk, hogy mégiscsak jó volt valamire az *ucsebka* (féléves katonai-szakmai előképzés)! [222]

A regényben előforduló további kölcsönszavak

konyec fn **'-t, '-ja** – 'vége' < or. *конец* – Ha vége, hát vége. Csakhogy a sokféle tekintetben gazdag orosz nyelv itt nem a *konyec* (vége) kifejezést alkalmazza, hanem a seregben jóval népszerűbb és kifejezőbb szinonimáját, a magyarra le nem fordítható *pizgyec*-et. [273]

mologyec mn – 'ügyes fiú, derék legény' < ukr. *молодець*; or. *молодец* – Derék legény vagy, fiam, *mologyec*! – zengett a felelet, ... [176; 224]

pizgyec fn **'-t, '-ja** – 'vég; vége vminek' < ukr., or. *пиздец* – Ha vége, hát vége. Csakhogy a sokféle tekintetben gazdag orosz nyelv itt nem a *konyec*

(vége) kifejezést alkalmazza, hanem a seregben jóval népszerűbb és kifejezőbb szinonimáját, a magyarra le nem fordítható *pižgyec*-et. [273]

rajon fn '-t, '-ja – 1. 'járás'; 2. 'kerület, körzet' < ukr., or. *район* – ... a berdicsevi kiképzőezredben már találkoztam egy kelet-kazahsztáni ujjurral, aki lakóföldjét, mint ujjur *rajont* (járás – kisebb közigazgatási terület) emlegette, ... [242]

stampolt mn – 'sorozatgyártásban készült' < ukr., or. *штамповануї* – Szabadidőmben ugyanis órákat javítok, mert a mi szerkezeteink még mindig többet érnek a németek olcsó, *stampolt* óráinál... [176]

szprávka fn '-t, '-ja – 1. 'igazolás'; 2. 'tudakozódás, érdeklődés' < or. *справка* – A szóláshasonlat szerint a rangjelzés nélküli *hohol* (ukrán) annyit ér, mint a *szprávka* (igazolás) pecsét nélkül. [273]

verszta fn '-t, '-ja – 'régii orosz mértékegység a távolság mérésére, 1 verszta = 1 066,781 méter' < or. *верста* – Hát érdemes hét *versztát* talpalni azért, hogy *kiszellel* kortyoljuk tele a bendönket? [227]

Az államnyelvi hatás más típusú megnyilvánulásai a regényben. A kárpátaljai magyarok beszédében más, az erős másodnyelvi hatásra utaló jelenségek is megfigyelhetők. Ezek közül a leggyakrabban az úgynevezett kódváltás vagy kódkeverés jelenségével lehet találkozni, igaz, ennek a használata sokkal ritkább a kölcsönszavakénál, mivel a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége egy homogén tömbön belül él (erről lásd pl. Beregszászi 2004). A kódváltás jelensége nem más, mint a beszélők által egy interperszonális szituáción, vagy akár egy mondaton belül alkalmazott váltás az egyes nyelvek vagy nyelvváltozatok között. Márku Anita (2008: 101) véleménye szerint a kódváltásnak elsősorban nyelven kívüli okai vannak: a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás, a kontextus stb. Ő a magyar és a nemzetközi nyelvészeti szakirodalom alapján a kódváltás következő típusait különíti el (vö. Márku 2008: 101–135; 2009: 108): 1. Kontextuális a kódváltás akkor, ha kiváltó oka a nyelvi hiány, nyelvi deficit, lapszus, a nyelvtudás hiányossága, funkciója pedig ezek megszüntetése. Ide sorolandó az anyanyelvi beszéd során alkalmazott másodnyelvi kitöltés, idézés, kiváltás és kötés, fordítás, ismétlés, magyarázat, közbevetés, személyes/objektív álláspont kinyilvánítása. 2. Metaforikus a kódváltás, ha funkciója a saját- vagy az idegen/másodnyelvhez, illetve annak beszélőihez való attitűd, viszony kifejezése, vagy ha a kontextusnak szimbolikus jelentése van. A metaforikus kódváltás szolgálhatja a szolidaritás, a kizárás, a státuszemelés,

a nyelvi ellenállás, a bizalmasság, az érzelmi és nyelvi nyomaték kifejezését, illetve funkcionálhat a nyelvi játék eszközeként is. 3. Szituatív kódváltás a mindenkori kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményeitől (például a beszédhelyzet megváltozása, a beszédtema, a partner vagy partnerek cserélődése, egynyelvűek jelenléte) meghatározott kódváltás.

A kárpátaljai magyar közösségben a kódváltás fentebb idézett számos típusa közül az idézés fordul elő a leggyakrabban, mellyel a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet felidézi, szavainak alátámasztására használja, mintegy személyesíti, hitelesíti mondanivalóját (Csernicskó 2003: 122).

A *Tábori posta* szövegében is számos példa található a kódváltás jelenségére, melyeket az orosz nyelvben kevésbé jártas olvasók számára a szerző zárójelben magyarra fordítva egyértelműsít. A továbbiakban a területi korlátokra való tekintettel csak néhány kiragadott példa segítségével szeretném a kódváltások előfordulását illusztrálni.

Kiemelem magam én is az ülésből, határozott mozdulattal elkapom a kezét, s ráordítok: *Igyi obratno, tovaris sztársij lityinánt!* (Menj a helyedre, főhadnagy elvtárs!) [14]

– *Vot vigyis? Flázsok mnye pomjál, ti presztupnyij element... flázsok mnye pomjál...* (Látod, szétronsoltad a zászlócskám, te bűnöző elem... Szétronsoltad a zászlócskám ... [76]

És ugyancsak kedveltek ilyenkor a durva szövegű népdalparódiák, melyek – szerintük – olykor így panaszkodnak: *Oj, nye zsmi menyjá do bjárjodzi, uberi ruku ot pjázdí!* (Aj, ne szoríts úgy a nyárfához engem, vedd el a kezed a pinámtól!) [103]

– *Nu ti, bljagy, uzse pjáty minut sztoju i szmotrju, kák szpis!* (Azaz: A kurva mindenségét, már öt perce állok, s azt nézem, hogy alszol!) [114]

– *Oj, kákájá protyivnájá, nye ljotnájá págodá!* (Micsoda ellenszenves, repülésre alkalmatlan idő!) [138]

– *Dljá nász golij torsz, á on v sinyelje drozsit, jibi jevo máty!* (Nekünk kötelező a meztelen felsőtest, ő meg a köpönyegben vacog, hogy bassza az anyját!) – elégedetlenkedett a közelben valaki. [157]

A kölcsönszavak és kódváltások jelensége mellett ugyancsak az államnyelvi hatás eredményeként tekinthetünk (erről lásd. Gazdag 2015) a fizetőeszközök megnevezésére, mely természetsszerűleg ugyancsak előfordul a regény szövegében. Következzen néhány példa a Szovjetunió hivatalos fizetőeszközének, azaz a *rubelnek* az előfordulására: Egyetlen rakéta, egyetlen megsemmisítő eszköz nyolcvanezer *rubeljébe* kerül az országnak.

[22]; A katonakönyvek borítói alól itt is, amott is előkerültek a féltve őrzött Lenin-fejes bankók, a vasúti büfékben söre és egyéb csemegékre váltható piros hasú *tízrubelesek*. [208]; Azt mondják, a rakéták darabja nyolcvanezer *rubel*, és ez nagyjából tíz traktor ára. [225];

Összegzés. Vári Fábián László *Tábori posta* című regénye a történelmi hűség mellett a kárpátaljai magyar férfiak katonai élettel kapcsolatos megnyilatkozásaiban jelentkező államnyelvi hatást is hűen ábrázolja, megjelenítve azokat a nyelvi sajátosságokat (kölcönszavakat, kódváltásokat), amelyek szorosan kötődnek a hadseregben szerzett (nyelvi) tapasztalatokhoz.

IRODALOM

Antall István 2011: Harag és elfogultság nélkül. (Vári Fábián László *Tábori posta* c. Regényéről). *Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata*. 2011/2. szám. 82–84.

Balázs Géza 2003: Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. *Magyar Orvosi Nyelv* 2003. évfolyam 1. szám. 9–12.

Balázs Géza 2009: Szaknyelvi nyelvhelyességi ajánlások. In. Bősze Péter (szerk.) *A Magyar Orvosi Nyelv tankönyve* Medicina Könyvkiadó Budapest 2009. 197–211.

Beregszászi Anikó 2004: A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In. Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint, 36–44.

Csernicskó István 2003: A kódváltás. In. Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 120–125.

Csernicskó István 2013: *Államok, nyelvek, államnyelvek*. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010), Gondolat kiadó, Budapest

Csordás László 2012: Katonának lenni idegenben. Vári Fábián László: *Tábori posta* (Szovjet mundérban Poroszföldön). *Hitel. Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat*. XXV. évfolyam. 3. szám. 2012. március. 120–123.

Gazdag Vilmos 2015: A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcönszavai. *Zempléni Múzsá: Társadalomtudományi és Kulturális Folyóirat* XV. évf. 4. szám, 25–30.

Görömbei András 2011: Vári Fábián László: Tábori posta. *Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata*. 2011/4. szám. 59–61.

Kis Tamás 1988: Hány katonai nyelv van? *Igaz Szó* 33. évf. 7. szám. 32

Kis Tamás 1991: Így szól az iszapszemű mélytengeri rája. *Népszabadság*, 49. évfolyam, 1991-10-16 / 243. szám. 7.

Kis Tamás 1992: *Bakaduma. A mai magyar katonai szleng szótára*. Zrínyi Kiadó, Budapest.

Kis Tamás 2004: A szleng fogalmáról. *A Hét, közéleti és művészeti kritikai lap*. 2. új évfolyam, 51–52. szám. 14–15.

Kis Tamás 2008: *A magyar katonai szleng szótára*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Márku Anita 2008: *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár – Beregszász.

Márku Anita 2009: A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználata pszicholingvisztikai megközelítésben. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár: PoliPrint, 107–112.

Pomogáts Béla 2011: Magyar régiók - egységes magyar irodalom. *Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata*. 41. évfolyam, 2011/3. 59–65.

Zelei Miklós 2012: Vári Fábián László: Tábori posta. *Kortárs. Irodalmi és kritikai folyóirat*, 2012/4. 92–94.